

УДК 78.071.1Бах:82-6(430)(045)
DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/95-1-24>

Роман ІЄВСЬКИЙ,
orcid.org/0009-0000-0079-5227
аспірант кафедри старовинної музики
Національної Музичної Академії України
(Київ, Україна) *flodflute@gmail.com*

ЕПІСТОЛЯРНА СПАДЩИНА КАРЛА ФІЛІПА ЕМАНУЕЛЯ БАХА: ДЖЕРЕЛА, ЗМІСТ, ЗНАЧЕННЯ

Стаття присвячена комплексному аналізу епістолярної спадщини Карла Філіпа Емануеля Баха як самостійного історико-музикознавчого джерела, здатного суттєво розширити уявлення про творчість композитора та культурні процеси другої половини XVIII століття. Листування К. Ф. Е. Баха розглядається у широкому контексті музичного життя епохи Просвітництва, з урахуванням його соціальних, економічних, естетичних і професійних аспектів.

У статті простежується історія епістолярного корпусу композитора – від розпорошеного збереження листів у приватних архівах до їх систематизації, вивчення та наукового видання у XX столітті. Окрему увагу приділено аналізу основних публікацій листів К. Ф. Е. Баха та ролі провідних дослідників у введенні цих матеріалів до наукового обігу. Показано, що критичне видання С. Кларка “The letters of C. P. E. Bach” стало фундаментальною роботою у дослідженні листування композитора, що водночас залишає простір для подальших інтерпретацій даних документів сучасними музикознавцями.

*На основі змістовного аналізу листування виявлено ключові тематичні блоки, що характеризують епістолярний дискурс композитора: проблеми професійного статусу музиканта, специфіку роботи під час гамбурзького періоду, механізми взаємодії з видавцями і меценатами, а також питання авторських прав та матеріального забезпечення. Більшу частину корпусу займає кореспонденція з Й. Г. І. Брайткопфом – відомим видавцем та близьким другом композитора. Це листування дає унікальну можливість побачити в який спосіб композитор вів свої комерційні справи та будував те, що ми сьогодні називаємо власним брендом. Особливе значення мають листи, у яких К. Ф. Е. Бах формулює свої естетичні погляди, торкається проблем виразності, афекту та ролі виконавця, що дозволяє співставити його епістолярні висловлювання з теоретичними положеннями трактату *Versuch über die wahre Art das Clavier zu spielen*.*

У результаті доведено, що епістолярна спадщина К. Ф. Е. Баха має суттєвий потенціал для музикознавчих розвідок і може бути задіяна як важливе джерело для сучасних досліджень у галузі історично інформованого виконавства.

Ключові слова: *Карл Філіп Емануель Бах, епістолярна спадщина, музичне мистецтво XVIII століття, біографістика, історично інформоване виконавство.*

Roman IIEVSKYI,
orcid.org/0009-0000-0079-5227
PhD student at the Department of Early Music
Ukrainian National Academy of Music
(Kyiv, Ukraine) *flodflute@gmail.com*

EPISTOLARY HERITAGE OF CARL PHILIPP EMANUEL BACH: SOURCES, CONTENT, SIGNIFICANCE

The article is devoted to a comprehensive analysis of the epistolary heritage of Carl Philipp Emanuel Bach as an independent historical and musicological source capable of significantly expanding our understanding of the composer's oeuvre and the cultural processes of the second half of the eighteenth century. Bach's correspondence is examined within the broad context of musical life in the Age of Enlightenment, taking into account its social, economic, aesthetic, and professional dimensions.

*The study traces the history of the composer's epistolary corpus – from the scattered preservation of letters in private archives to their systematization, scholarly investigation, and critical publication in the twentieth century. Particular attention is paid to the analysis of the principal editions of C. P. E. Bach's letters and to the role of leading scholars in introducing these materials into academic circulation. It is demonstrated that Stephen L. Clark's critical edition *The Letters of C. P. E. Bach* represents a fundamental contribution to the study of the composer's correspondence, while at the same time leaving scope for further interpretation of these documents by contemporary musicologists.*

Based on a content-based analysis of the correspondence, the article identifies key thematic clusters that characterize the composer's epistolary discourse: issues of the professional status of the musician, the specifics of Bach's work during

the Hamburg period, mechanisms of interaction with publishers and patrons, as well as questions of authors' rights and financial security. A substantial part of the corpus consists of correspondence with Johann Gottlob Immanuel Breitkopf, a prominent publisher and close friend of the composer. This exchange offers a unique opportunity to observe how Bach managed his commercial affairs and constructed what would today be described as his personal brand. Of particular importance are the letters in which C. P. E. Bach articulates his aesthetic views and addresses problems of expression, affect, and the role of the performer, allowing his epistolary statements to be compared with the theoretical positions of the treatise *Versuch über die wahre Art das Clavier zu spielen*.

The article concludes that the epistolary heritage of C. P. E. Bach possesses considerable potential for musicological research and may serve as an important source for contemporary studies in the field of historically informed performance.

Key words: Carl Philipp Emanuel Bach, epistolary heritage, eighteenth-century musical art, biographical studies, historically informed performance.

Постановка проблеми. Карл Філіп Емануель Бах (1714–1788) належить до числа найвідоміших постатей у музичній історії XVIII століття. Син видатного Йоганна Себастьяна Баха та похресник Георга Філіппа Телемана, він уславився як видатний клавесиніст, автор численних інструментальних і вокальних творів, педагог і теоретик музики. Його трактат *Versuch über die wahre Art das Clavier zu spielen* (C. P. E. Bach, 1753, 1762) став основоположним не тільки для навчання гри на клавішних, а й в цілому для дослідження стильової панорами середини XVIII століття та вплинув на багато поколінь виконавців.

Сьогодні цілісне уявлення про постать К. Ф. Е. Баха формується насамперед завдяки його музиці і трактату, надзвичайно важливу роль грає також *Автобіографія* композитора, написана для Чарльза Берні та опублікована 1773 року. Втім, як справедливо зазначають дослідники, всі ці свідчення діяльності митця не можуть повністю розкрити його як особистість. У цьому сенсі виняткове значення має епістолярна спадщина К. Ф. Е. Баха – корпус листів, в якому збережені документи від 1730-х до останнього року життя композитора. Ці листи відкривають багато важливих і цікавих аспектів практичної діяльності композитора (видавничі стратегії, фінансові справи, умови виконання творів тощо), а також дозволяють побачити його як живу емоційну людину в соціумі та в родинному колі.

Аналіз досліджень. Завдяки кільком критичним виданням, здійсненим у XX столітті (Schmid, Suchalla, Busch), корпус листів став доступним широкому колу дослідників. Українські музикознавці ще не зверталися до цієї складової спадщини К. Ф. Е. Баха, натомість її вивчення дозволяє зробити висновки про певні риси характеру композитора, познайомитись з ним як з цілісною особистістю, а також розширити наше розуміння музичної культури епохи, в яку він творив. Означені моменти і зумовлюють **актуальність** даної розвідки.

Мета цієї статті – розглянути епістолярну спадщину К. Ф. Е. Баха як цілісний культурний

і біографічний феномен. У роботі представлено історію дослідження листів, склад корпусу і коло кореспондентів, тематику та стиль епістолярію, а також значення цих джерел для сучасного музикознавства і виконавської практики.

Виклад основного матеріалу

У другій половині XVIII століття було створено такі важливі документи, як корпуси листів В. А. Моцарта і Й. Гайдна. Епістолярна спадщина К. Ф. Е. Баха в свою чергу також посідає важливе місце поруч з ними.

Вивчення епістолярної спадщини Карла Філіпа Емануеля Баха розпочалося порівняно пізно. Упродовж XIX століття більшість документів залишалися в приватних колекціях, доступ до них був суттєво обмежений. Саме тому перші біографії та історичні нариси про Баха спиралися передусім на його автобіографію, опубліковану у німецькому виданні книги Ч. Берні *“Tagebuch einer musikalischen Reise”* (Hamburg: Bode, 1773), та на свідчення сучасників, натомість листування залишалося поза увагою дослідників. Лише в XX столітті листи поступово почали вводитися в науковий обіг.

Першим, хто усвідомив значення епістолярію Баха, став Ернст Фріц Шмідт. У 1931 році він опублікував частину листів у своїй роботі *Carl Philipp Emanuel Bach und seine Kammermusik* (Kassel, 1931). Ця публікація заклала основу для подальших досліджень, хоча й мала вибіркового характеру.

У 1950-х роках роботу продовжила німецька музикознавиця Гудрун Буш. У своїй дисертації *C. P. E. Bach und seine Lieder* (Regensburg, 1957) вона опублікувала велику кількість уривків із листів, які стосувалися пісенної творчості композитора. Її дослідження стало першим системним використанням епістолярію Баха для вивчення його музики.

Новий етап розпочався завдяки зусиллям Ернста Зухали та Рудольфа Ангермюллера. У 1985 році Зухала видав збірку листів Баха до Йоганна Ніколауса Форкеля та Йоганна Готлоба Імануеля Брайткопфа. Це стало важливим кро-

ком до систематизації і дослідницького охоплення повного корпусу, адже саме ці два кореспонденти зберегли найбільшу кількість екземплярів листів. Ангермюллер у наступні роки опублікував ще низку листів, які залишалися невідомими широкій аудиторії.

Найбільшим з подібних досліджень стало фундаментальне двотомне видання Ернста Зухали *Carl Philipp Emanuel Bach. Briefe und Dokumente* (Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 1994). У ньому було зібрано практично всі відомі на той час листи Баха, впорядковані хронологічно й супроводжені докладними коментарями. Видання Зухали закріпило статус епістолярію Баха як самостійного джерела музикознавчого дослідження.

У 1997 році вийшла англomовна збірка *The Letters of C. P. E. Bach*, підготовлена Стівеном Кларком (Oxford University Press, 1997; 2004). Це видання містить 338 документів, включно з двома новими листами: до невідомого адресата (№4, 1760) і до Брайткопфа (№35, 1772) (тут і далі нумерацію листів подано за виданням С. Кларка), а також раніше не опублікованою частиною ще одного о Кірненберга (№22, 1769). Кларк супроводив тексти англійським перекладом, докладними анотаціями та глосарієм імен, що зробило збірку найбільш повним і доступним на наш час ресурсом для дослідників. Хоча оригінальна кореспонденція Баха велася здебільшого німецькою мовою (кілька листів написані французькою), переклад Кларка зберіг стиль і характер мови композитора.

На сьогодні видання Зухали (1994) і Кларка (1997) залишаються головними джерелами для роботи з листами К. Ф. Е. Баха. Вони доповнюють одне одного: німецький двотомник забезпечує критичний апарат і коментарі, тоді як англomовна версія робить корпус доступним для ширшого кола дослідників у міжнародному контексті.

Збережені листи розпорошені по кількох великих колекціях. До певної їх частини є доступ. А саме до тих, що зберігаються у Hessische Landes- und Hochschulbibliothek у Дармштадті, де знаходиться значний масив кореспонденції з Брайткопфом. Інша важлива частина зберігається у Staatsbibliothek zu Berlin, а також у Österreichische Nationalbibliothek у Відні. Значна колекція листів Вестфалу зберігається у музеї м. Кетен. Окрім того, чимало документів перебуває у приватних колекціях у Німеччині, Австрії та США, що ускладнює доступ до оригіналів та роботу з ними.

Таким чином, історія дослідження епістолярію К. Ф. Е. Баха свідчить про поступове усвідомлення його вагомості для науки. Від вибіркового публікацій у 1930-х роках до сучасних критичних

видань пройдено довгий шлях, результатом якого стало комплексне дослідження корпусу листів та його осмислення як повноцінного історичного й музикознавчого джерела.

Хронологія *епістолярної спадщини* Карла Філіпа Емануеля Баха охоплює п'ять з половиною десятиліть і простягається від першого збереженого листа до останнього, написаного за кілька місяців до смерті композитора (період від 1733 р. до 1788 р). Водночас більшість документів належить до останніх двадцяти років його життя, тобто до гамбурзького періоду (1768–1788). Саме тоді Бах залишив службу при дворі Фрідріха II у Берліні та обійняв посаду музичного директора в Гамбурзі, де мав ширші можливості для самостійної діяльності.

Загалом корпус включає 338 листів (за виданням Кларка 1997 року). Їхній зміст, з одного боку, відображає повсякденні турботи композитора, а з іншого – дозволяє зрозуміти його місце і роль в європейському культурному просторі. Хоча збереглися також кілька ранніх листів, головну цінність становить масив кореспонденції 1770–1780-х років, який дає цілісну картину професійного й особистого життя митця.

Серед усієї кореспонденції найбільша частка листів адресована лейпцизькому видавцю та друкарю **Йогану Готлобу Імануелю Брайткопфу** (199 листів – приблизно 58% всього корпусу). Ця співпраця є унікальною для XVIII століття: Бах виступав не лише як автор, а й фактично як видавець власних творів, адже він сам формував мережу агентів і підписників, що дозволяло прогнозувати тиражі, уникати збитків і контролювати якість друку. Брайткопф, зі свого боку, забезпечував технічну сторону процесу, і важливість його участі у виданні творів Карла Філіпа Емануеля неможливо перебільшити, оскільки розроблена ним у 1750-х роках система рухомих шрифтів дозволила значно здешевити й прискорити друк нот. Саме завдяки цим інноваціям твори Баха могли швидко поширюватися по всій Європі.

Другим за кількістю листів адресатом став **Йоган Ніколаус Форкель** (27 листів, близько 8% корпусу). Форкель – музикознавець і органіст з Геттінгена, який пізніше стане автором першої біографії Й. С. Баха (1802). У листах до нього Карл Філіп Емануель ділився інформацією про твори та особистість свого батька, що зробило ці документи унікальним джерелом для раннього бахознавства. Два листи 1774–1775 років (№74 і №76) містять детальні відомості про життя та творчість Й. С. Баха, саме вони стали основою біографії Форкеля.

Третє місце посідає листування з представниками віденської видавничої фірми **Артарія** (20 листів, близько 6%). Ці документи свідчать про інтеграцію Баха у віденський музичний ринок, де в останній третині XVIII століття формувалася нова музична культура, з якої згодом постане віденський класицизм. Листи до Артарії показують, як композитор, що мешкав на той час в Гамбурзі, намагався знайти механізми поширення своїх творів поза межами Північної Німеччини й утвердитися у столиці Габсбурзької монархії.

Окремий блок становлять листи до Йоганна Якоба Генріха Вестфалю, гамбурзького органіста, бібліофіла й колекціонера. Їхня особливість у тому, що, написані останні роки життя, вони відображають прагнення Баха впорядкувати власну спадщину. Зокрема, у 1787 році він обговорює з Вестфалем складання каталогів і систематизацію рукописів. Це свідчить про усвідомлення композитором історичної вагомості власної творчості і намагання підбити певні підсумки наприкінці життя.

Важливою є і кореспонденція з Георгом Міхаелем Телеманом, онуком Георга Філіпа Телемана (хрещеного батька К. Ф. Е. Баха). Вона поєднує родинні та професійні мотиви: з одного боку – турбота про молодшого музиканта, з іншого – прагнення підтримати авторитет гамбурзької музичної традиції.

Також зустрічаються поодинокі листи до представників аристократії та інтелектуальної еліти – зокрема, до принцеси Анни Амалії Пруської, барона Готфріда ван Світена, письменника Генріха Вільгельма Герстенберга. Вони свідчать про широкий спектр соціальних контактів Баха.

Вивчення Бахівського епістолярію підкреслює роль листування як надзвичайно важливого засобу професійної (і не лише музичної) комунікації XVIII століття. Адже з деякими найближчими кореспондентами (наприклад, із Форкелем чи Вестфалем) Бах ніколи не зустрічався особисто. З іншим важливим адресатом його листів – Брайткопфом, Бах був знайомий ще з часів дитинства у Лейпцигу, однак у зрілому віці їхні стосунки теж підтримувалися переважно через листи.

Тематика і стиль листів. Листи Карла Філіпа Емануеля Баха дають змогу простежити напрочуд широкий спектр тем – від суто практичних і фінансових питань та залагодження родинних справ до філософських міркувань про природу музики. Перед нами постає прагматичний видавець і скрупульозний редактор, глибокий мислитель, чуйний і турботливий сім'янин. Хоча більшість документів мають лаконічний і діловий характер, у корпусі

трапляються й розгорнуті тексти, що виявляють глибину його думки та особистих переживань.

Переважна частина кореспонденції має **прикладний** характер. Сам К. Ф. Е. Бах у листі до Герстенберга (№45, 1773) зазначав:

«Написання листів не є моєю сильною стороною, тому що я мушу писати дуже багато маленьких (*коротких* – *P. I.*) листів» (*CPE Bach Letters, S. Clark, с. 99*).

Тим не менш, вони є надзвичайно важливими, оскільки у цих «маленьких листах» він зазвичай обговорює друк нот, перевірку коректури, вибір паперу, організацію розсилки видань тощо. Характерним є лист до Брайткопфа (№78, 1775), де композитор наполягає на точності у відтворенні найдрібніших деталей:

«Я прошу вас терміново повідомити коректора, щоб він стежив, аби всі *minutissima*, *точки*, *ліги*, *cresc.*, *diminuendo* тощо були на своїх місцях, щоб нам не довелося додавати список виправлень» (*Clark, 2004: 136*).

У ще одному листі до Брайткопфа (№55, 1774) він звертає увагу на суттєву помилку, яка спотворює гармонію:

«Ще одну важливу помилку треба виправити... Перед другим А (*ля* – *P. I.*) у басу має стояти дієз. Його відсутність робить із квінти дисонанс» (*Clark, 2004: 109*).

Такі приклади показують, наскільки вимогливим був Бах до фіксації нотного тексту, адже чудово розумів, що його успіх залежить не тільки від якості творів, але й від якісного їх донесення до адресатів. Він особисто заглиблювався у всі етапи друку, ретельно контролював якість, а в питаннях виправлення одруків був абсолютно безкомпромісний.

Окрему групу становлять **довгі листи**, що відзначаються автобіографічною чи філософською спрямованістю. Зазвичай ці листи розлогі і містять важливі роздуми автора. Найвідомішими є два документи до Йоганна Ніколауса Форкеля (№74 і №76, 1774–1775), в яких Бах наведено відомості про життя та творчість Й. С. Баха:

«Перше, що він робив, коли випробовував орган, було жартівливим: він казав – “Передусім я мушу знати, чи має орган добрі легені”. Щоб це з'ясувати, він витягував усі регістри та грав у стільки голосів, скільки можливо. Від цього органобудівники часто блідли.

Точне налаштування як його інструментів, так і всього оркестру було його найбільшою турботою. Ніхто не міг настільки добре налаштувати чи привести до ладу його інструменти – він робив усе сам. Він прекрасно знався на розстановці орке-

стру. Він умів використати будь-який простір. Він з першого погляду бачив особливості акустики приміщення» (лист К. Ф. Е. Баха до Форкеля №74, 1774 р.) (Clark, 2004: 127).

Ці листи стали основою біографії Й. С. Баха, написаної Форкелем у 1802 році. Таким чином, епістолярій Карла Філіпа Емануеля став першим кроком до формування історичного образу його батька.

Філософські мотиви проступають у листуванні з гамбурзьким письменником Генріхом Вільгельмом Герстенбергом. Зокрема, Бах міркує про виражальні можливості слова і музики, підкреслюючи їхню відмінну природу, розмірковує над можливостями клавіру передавати почуття в порівнянні з голосом, тощо.

«Ваша Високоповажність цілком має рацію, коли каже, що саме побожні почуття найдоречніше виражаються в музиці; і я, як клавірист, смію стверджувати, що на нашому інструменті при доброму виконанні можна справді сказати дуже багато. Я виключаю тут просте “лоскотання вух” і вимагаю, щоб було зворушене серце. Такий клавірист, особливо якщо він володіє надзвичайно винахідливим розумом, може зробити дуже багато. Проте слова завжди залишаються словами, і людський голос завжди має перевагу над нами» (лист К. Ф. Е. Баха до Герстенберга №45, 1774 р.) (Clark, 2004: 99).

Подібні тексти виходять за межі повсякденної кореспонденції й стають документами інтелектуальної історії епохи.

Стиль листування Баха характеризується поєднанням сухої точності й несподіваної живості. Він часто змінював тему посеред абзацу, додавав приписки на полях, як-от у листі до Брайткопфа (№199, 1781), де поряд з основним текстом розмістив кілька уточнень. Ця «спонтанність письма» створює враження безпосереднього діалогу, близького до сучасної електронної комунікації.

Йому були властиві латинські цитати та словесні ігри, що пояснюється наявністю ґрунтовною семирічною юридичною освітою у Лейпцигу та Франкфурті-на-Одері. Наприклад, у листі Г. Ф. Телеману (№3, 1759) він ужив вислів *Non omnis homo mendax* (лат. “не кожна людина – брехун”) як риторичний жарт, оскільки змінив існуючий крилатий вираз відповідно контексту листа. Ориг. “*omnis homo mendax*”, тобто – “кожна людина – брехун”). С. Кларк так коментує це: «Бах відповідає тут на лист, який тепер втрачено, від Телемана. У тому листі Телеман, ймовірно, висловив твердження, яке Бах сприйняв як підкріплене аргументом у формі силогізму. Твердження, зда-

ється, було таким: “усі люди – брехуни” (“*omnis homo mendax*”). Бах (і Гледітш) заперечили це твердження, звідси й заперечна частка *non* на початку латинської фрази».

Кларк також зауважує (Clark, 2004: 9), що в листах зустрічаються й неправильні написання власних назв і слів, які було виправлено в процесі видання збірки, крім тих, що важливі для правильної інтерпретації листа.

Крім офіційних та ділових листів корпус містить також і листи *особистого характеру*, які дозволяють зробити певні висновки про людські риси Карла Філіпа Емануеля, зокрема про ставлення до родини, почуття відповідальності, побачити реакції митця на життєві виклики. Так, наприклад, він надсилає Брайткопфу (№145, 1778) силует свого померлого сина Йогана Себастьяна-молодшого зі словами:

«Я знаю, що ви теж любили його. Цей портрет збережіть на пам’ять про мене» (Clark, 2004: 199).

Він регулярно турбувався про фінансову підтримку своєї зведеної сестри Альтніколь (№55, 86, 155, 1774–1779) та після її смерті – про зятя Алефельдта. Як композитор, він прагнув знати, як виконуються його твори: у листі до Брайткопфа (№144, 1778), просив повідомити про виконання його кантати *Heilig, H.778* диригентом Йоганом Адамом Гіллером, «якщо вона буде виконано так, як має звучати» (Clark, 2004: 197).

Висновки. Епістолярна спадщина Карла Філіпа Емануеля Баха є одним із найцінніших джерел, яке разом з його Автобіографією формує багатшарову картину життя і творчості композитора, а також музичної культури XVIII століття загалом.

По-перше, листування дозволяє простежити **економічні механізми музичного бізнесу** епохи. Зокрема, переписка з Брайткопфом відображає всі етапи співпраці – від складання списків підписників і визначення тиражу до вимог щодо паперу й коректури. Бах постає як підприємець, що самостійно керував процесом і намагався мінімізувати ризики видавничої справи. У цьому він значно випередив свій час: більшість його сучасників залишали ці питання видавцям або меценатам, тоді як Бах покладався на свої сили і свідомо будував те, що сьогодні ми назвали б власним музичним брендом. Це робить його листи унікальним свідченням перехідної моделі музиканта – від придворного слуги до вільного професіонала.

По-друге, листи відкривають для нас **філософські погляди** композитора. У дискусіях із Форкелем, Герстенбергом чи Артарією обговорюються питання естетики, історії музики та проблем виконавства. Особливе місце посідають два листи до

Форкеля, які допомогли у створенні першої біографії Й. С. Баха та свідчать про бажання Карла Філіпа зберегти пам'ять про батька для наступних поколінь.

По-третє, епістолярій Баха дає змогу побачити композитора як **особистість**. Підтримка зведеної сестри й зятя, пам'ять про померлого сина, турбота про онука Г. Ф. Телемана, роздуми про якість виконання власних творів – усе це розкриває композитора як звичайну людину. У його листах ми бачимо співчуття, скромність, разом з тим й принциповість у питаннях справедливості та якості. Цей людський портрет істотно доповнює канонічний образ «Берлінського» чи «Гамбурзького» Баха.

Для сучасного музикознавства листи К. Ф. Е. Баха, з одного боку, уточнюють біографічні факти, проливають світло на історію створення і поширення його творів, пояснюють авторські вимоги до нотного тексту. З іншого – вони відкривають ширший культурний контекст, дозволяють реконструювати механізми функціонування музичного ринку, соціальні зв'язки музикантів, інтелектуальні й побутові реалії другої половини XVIII століття.

Для виконавців ці документи є безпосереднім практичним орієнтиром. Уважність Баха до деталей – штрихів, динаміки, ритмічних позначень – надає нам ключ до інтерпретації його музики. Водночас його роздуми про стиль виконання дозволяють сучасним музикантам відчувати, «як це має звучати».

Зрештою, епістолярна спадщина Карла Філіпа Емануеля Баха є **цінним історико-культурним документом**. Вона свідчить про перехід музиканта з позиції, по суті, придворного слуги до ролі вільного підприємця, про еволюцію видавничої справи та про формування нового типу музичної публіки, що складалася з «знавців та аматорів» (*Kenner und Liebhaber*). Саме через ці листи ми можемо простежити, як музика почала виходити за рамки лише мистецтва, стаючи на шлях до повноцінної індустрії.

Таким чином, листи К. Ф. Е. Баха відкривають перед дослідниками і виконавцями величезний пласт інформації, який дає змогу побачити композитора у всій його багатогранності – як митця, підприємця і людину.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Burney, Charles. *Tagebuch seiner Musikalischen Reisen*, Hamburg: Bode, 1773. 344 p.
2. Busch, Gudrun C. Ph. E. Bach und seine Lieder, Regensburg: Bosse, 1957. 407 p.
3. Clark, S. *The Letters of C.P.E. Bach*. New York, 1997. 472 p.
4. Haydn, Joseph. *The Collected Correspondence and London Notebooks of Joseph Haydn*. Ed. H. C. Robbins Landon. London, 1959; repr. 1970. 367 p.
5. Krummel, D. W. *Music Printing and Publishing*. London, 190. 648 p.
6. Lucheta, Eugenia. *Printing Music: The Fascinating History of Musical Scores*. URL: <https://www.pixartprinting.co.uk/blog/printing-musical-scores/>
7. Mozart, Wolfgang Amadeus. *Briefe und Aufzeichnungen*. Ed. Wilhelm A. Bauer, Otto Erich Deutsch. 7 vols. Kassel, 1962–1975. 4415 p.
8. Schmid, Ernst. *C.P.E. Bach und seine Kammermusik*. Kassel, 1931. 188 p.
9. Suchalla, Ernst. *CPE Bach: Briefe und Dokumente*. Göttingen, 1994. 1768 p.

REFERENCES

1. Burney, C. (1773) *Tagebuch seiner musikalischen Reisen* [Diary of his musical travels] Bode, Hamburg, 344 p. [in German]
2. Busch, G. (1957) *C. Ph. E. Bach und seine Lieder* [C. P. E. Bach and his songs] Bosse, Regensburg, 407 p. [in German]
3. Clark, S. (1997) *The Letters of C. P. E. Bach*, Oxford University Press, New York, 472 p.
4. Haydn, J. (1959/1970) *The Collected Correspondence and London Notebooks of Joseph Haydn*, ed. H. C. Robbins Landon, London, 367 p.
5. Krummel, D. W. (1900) *Music Printing and Publishing*, London, 648 p.
6. Lucheta, E. (n.d.) *Printing Music: The Fascinating History of Musical Scores*, online resource, URL: <https://www.pixartprinting.co.uk/blog/printing-musical-scores/>
7. Mozart, W. A. (1962–1975) *Briefe und Aufzeichnungen* [Letters and documents] ed. W. A. Bauer, O. E. Deutsch, 7 vols., Kassel, 4415 p. [in German]
8. Schmid, E. (1931) *C. P. E. Bach und seine Kammermusik* [C. P. E. Bach and his chamber music] Kassel, 188 p. [in German]
9. Suchalla, E. (1994) *C. P. E. Bach: Briefe und Dokumente* [C. P. E. Bach: letters and documents] Göttingen, 1768 p. [in German]

Дата першого надходження статті до видання: 12.01.2026

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 13.02.2026

Дата публікації (оприлюднення) статті: 27.03.2026

Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу (CC BY 4.0)

